

Koncepcia zdravotnej starostlivosti v odbore medicíny závislostí

Číslo:

Dňa:

Ministerstvo zdravotníctva Slovenskej republiky podľa § 45 ods. 1 písm. a) zákona č. 576/2004 Z. z. o zdravotnej starostlivosti, službách súvisiacich s poskytovaním zdravotnej starostlivosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení zákona č. 350/2005 Z. z. vydáva túto koncepciu:

1. Náplň zdravotnej starostlivosti v odbore

Medicína závislostí je súčasťou základného špecializačného odboru psychiatria. Odborom zaoberajúcim sa poskytovaním zdravotnej starostlivosti osobám, ktoré majú duševné poruchy súvisiace s užívaním psychoaktívnych látok, so závislosťou od nich a osobám, ktoré majú duševné poruchy, závislosť v súvislosti s hraním. Realizuje sa v nej diagnostická, preventívna, terapeutická a rehabilitačná zdravotná starostlivosť. Medicína závislostí je integrálnou súčasťou starostlivosti o duševné zdravie s presahom do všetkých oblastí medicíny a spoločnosti. Jej osobitné postavenie je dané v kontexte sociálnych, kultúrnych a ekonomických súvislostí s aktivitami, výrobou, distribúciou, užívaním psychoaktívnych látok, ktoré majú zásadnú rolu v etiopatogenéze súvisiacich duševných porúch.

Presadzuje nestigmatizujúci, nediskriminujúci prístup k ľuďom s duševnými poruchami, zvlášť keď ide o duševné problémy súvisiace s užívaním psychoaktívnych látok a so závislosťou. Zdôrazňuje voči nim nemoralizujúci, neodsudzujúci postoj zo strany zdravotníkov a verejnosti.

Vzhľadom na uvedené je pôsobenie odboru úzko začlenené do fungovania komunitnej starostlivosti. Odbor má rozsiahlu medziodborovú spoluprácu v rámci zdravotníctva, ale spolupracuje tiež s mimovládnyimi a štátnymi a obecnými organizáciami pracujúcimi v sociálnej oblasti, v školstve, v rezorte ministerstva vnútra a spravodlivosti. CLZ má významný podiel v rámci činnosti na redukcii kriminality a protispoločenskej činnosti.

1.1. Náplň a hlavné úlohy starostlivosti v odbore, vymedzenie činnosti

1.1.1. Medicína závislostí sa v kooperácii s Úradom verejného zdravotníctva podieľa na podpore zdravého životného štýlu, na vytváraní preventívnych programov¹ a iniciuje ich realizáciu. Podieľa sa na všeobecnej prevencii vzniku problémov so

¹ § 4 zákona č. 126/2006 Z. z. o verejnom zdravotníctve a o zmene a doplnení niektorých zákonov

psychoaktívnymi látkami (alkoholom, tabakom, drogami) a hraním v masmediálnej oblasti a selektívnej prevencii cielene v spolupráci so školami. Sleduje epidemiologickú situáciu vedúcu k problémom s užívaním psychoaktívnych látok v spoločnosti. V spolupráci s Národným monitorovacím centrom pre drogy a Národným centrom zdravotníckych informácií monitoruje situáciu v súvislosti s užívaním ako kontrolovaných psychoaktívnych látok zaradených na zozname omamných a psychotropných látok, tak i takých psychoaktívnych látok, ktoré na zozname zaradené nie sú, ale môžu vyvolať závislosť ako alkohol, nikotín a podieľa sa na monitorovaní duševných problémov súvisiacich s hraním. Podľa aktuálnych požiadaviek navrhuje opatrenia na zamedzenie rastu súvisiacich problémov, závislostí, definuje potrebné preventívne opatrenia. Vyvíja úsilie na minimalizáciu bariér vstupu do liečby pre tých, ktorí ju potrebujú. V spolupráci s organizáciami pôsobiacimi v sociálnej oblasti v komunite zabezpečuje „prvokontaktné služby“, teda služby umožňujúce motivovať osoby so závislosťou k rozhodnutiu liečiť sa, aj s ohľadom na verejné zdravie, prevenciu šírenia krvou prenosných infekcií, akými sú HIV/AIDS, hepatitída B a C a i. Prevencia vzniku zdravotných problémov a ich liečba v pôsobnosti medicíny závislostí sa významne podieľa na redukcii kriminality a ďalších protispoločenských javov.

1.1.2. Špecializovaná zdravotná starostlivosť v odbore medicíny závislostí sa poskytuje v súlade s Medzinárodnou klasifikáciou duševných porúch SZO na základe najnovších, dostupných vedomostí podľa štandardných diagnostických a terapeutických postupov (ŠDTP), opierajúcich sa o metódy a zistenia medicíny založenej na dôkazoch (EBM) a na základe správnej medicínskej praxe. Sú to východiská pre tvorbu individuálnych liečebných programov zahŕňajúcich komplexnú starostlivosť podľa potrieb pacienta. Používané sú všetky dostupné individualizované farmakologické i nefarmakologické postupy spolu so skupinovými a komunitnými aktivitami, s možnosťami zapojenia pacienta do rehabilitačných programov a programov sociálnej reintegrácie.

1.1.3. Prostredníctvom Inštitútu závislostí sú sledované, analyzované a spracovávané sociálne, demografické, psychologické, ekonomické a iné ukazovatele ovplyvňujúce epidemiologickú situáciu.

1.2. Charakteristika starostlivosti v odbore

1.2.1. Poskytovanie zdravotnej starostlivosti pacientom v špecializovanom odbore medicína závislostí sa vykonáva:

Ambulantnou formou

- a) v špecializovaných psychiatrických ambulanciách,
- b) v špecializovaných ambulanciách pre závislosti,
- c) v ambulanciách v centrách pre liečbu závislostí (CLZ),
- d) v stacionári so zameraním na liečbu závislostí²,
- e) v psychiatrickom stacionári pre dospelých.

² Personálne zabezpečenie a materiálo technické vybavenie špecializovaných ambulancií drogových závislostí, centier pre liečbu drogových závislostí, stacionárov a špecializovaných psychiatrických ambulancií upravuje osobitný predpis.

Ústavnou formou

e) v centrách pre liečbu závislostí,

f) na špecializovaných oddeleniach pre závislosti v ústavných zdravotníckych zariadeniach,

g) v ústavných zdravotníckych zariadeniach poskytujúcich psychiatrickú starostlivosť.

Centrá pre liečbu závislostí

CLZ sú vysoko špecializovanými multimodálnymi poskytovateľmi zdravotnej starostlivosti, ktoré majú ako ústavnú, tak aj ambulatnú zložku so širokou škálou liečebno-preventívnych programov a stacionárom. Fakultatívnym modulom je toxikologické laboratórium. Poskytuje sa v nich detoxifikácia akútnych abstinčných stavov, paleta programov liečby závislostí individuálnou personalizovanou formou, ako aj v psychoterapeutických skupinách. V CLZ sa realizujú programy substitučnej liečby pre závislosti od opioidov, posilňovacie liečby, doliečovacie a rehabilitačné klubové aktivity, terénne terapie. CLZ vykonávajú aj náročnú terapiu kombinovaných závislostí užívania drog, ako aj liečbu pacientov s dvojitými diagnózami závislosti a ďalšej duševnej poruchy, ochranné súdom nariadené protialkoholické, protitoxikomanické liečby, diagnostiku závislosti u vodičov, ktorí riadili motorové vozidlá pod vplyvom psychoaktívnych látok. Ich charakteristikou je tiež nízky prah pre vstup do liečby. V predklinickej starostlivosti poskytujú poradenstvo užívateľom drog a ľuďom so závislosťou služby znižovania poškodenia (tzv. harm reduction programy), venujú sa generalizovanej, aj selektívnej prevencii užívania drog, hazardného hrania, závislostí so zameraním na mládež i širšiu verejnosť.

Inštitút závislostí

Inštitút závislostí je integrálnou organizačnou zložkou CLZ Bratislava. Hlavnou náplňou jeho činnosti je realizácia prieskumov a výskumných aktivít v rámci MZ. Vykonáva tiež preventívne aktivity pre mládež a mediálnu osvetu zameranú na širokú verejnosť.

1.2.2. Optimálna sieť poskytovateľov má zabezpečovať dostupnú kvalitnú starostlivosť na celom Slovensku. Predpokladom dostupnosti je široká sieť ambulatnej psychiatrickej starostlivosti s ambulanciami pre závislosti minimálne v pokrytí 0,5 úväzku v každom okrese, so špecializovanými medicínskymi a Centrami pre liečbu závislostí v každom vyššom územnom celku a minimálne jedným špecializovaným ústavným pedopsychiatrickým zariadením pre detských pacientov. Predpokladom poskytovania kvalitnej špecializovanej starostlivosti je obsadenie siete pracovníkmi s certifikáciou v pracovnej činnosti drogové závislosti.

1.3. Pracovníci v odbore medicína závislostí

1. Lekár so špecializáciou v odbore psychiatria

2. Lekár v špecializačnej príprave v odbore psychiatria (sekundárny lekár)
3. Klinický psychológ
4. Psychológ bez špecializácie
5. Sestra
6. Liečebný pedagóg
7. Pomocný pracovník v zdravotníctve (“sanitár”)
8. Sociálny pracovník

1.4. Vzťah odboru k ostatným medicínskym odborom – spolupráca

1.4.1 Medicína závislostí spolupracuje predovšetkým so špecializačnými odborními psychiatria, detská psychiatria, ďalej vnútorným lekárstvom, pediatriou, algeziológiou a intenzívnou medicínou, chirurgiou, neurológiou, ale i gynekológiou, dermatovenerológiou, infektológiou, klinickou psychológiou, v oblasti prevencie s verejným zdravotníctvom. Vzhľadom na výskyt pridružených ochorení, na vzniku a vývoji ktorých sa často podieľa užívanie psychoaktívnych látok, je medzi inými obligatórna konzultatívna spolupráca s medicínskymi odborními hepatológie, infektológie, pneumológie, toxikológie, algeziológie a pediatrie a všeobecného lekárstva.

Je potrebná konzultatívna súčinnosť s oddeleniami klinickej biochémie a oddeleniami klinických laboratórií, najmä pri zvládaní vážnych somatických poškodení a komplikácií u osôb so závislosťou od psychoaktívnych látok. V záujme poskytovania komplexnej starostlivosti osobám so závislosťou, spolupracuje odbor medicína závislostí na reintegrácii liečených pacientov so zariadeniami pre deti a rodinu (predtým resocializačnými zariadeniami), ktoré pôsobia v kompetencii Ministerstva sociálnych vecí a rodiny SR.

1.4.2. Úzku spoluprácu v rámci odboru všeobecnej psychiatrie predstavuje liečebná starostlivosť o pacientov s dvojítmymi diagnózami, ktorí sú podľa prevládajúcej symptomatológie liečení buď v špecializačnom zariadení pre závislosti, alebo v ambulancii, či v zariadeniach ústavnej psychiatrickej starostlivosti. Psychiatrická ambulantná starostlivosť vytvára základnú sieť pre vstup do liečby a ďalšiu liečbu pacientov, ktorí majú problémy so psychoaktívnymi látkami tam, kde nie je špecializovaná ambulancia pre medicínu závislostí. Ústavnou formou sa uskutočňuje na akútnych psychiatrických lôžkach detoxifikácia akútnych abstinčných stavov, ktoré nie sú zvládnuteľné v ambulantných podmienkach ako úvod do špecializovanej liečby závislostí. Špecializovaná liečba sa realizuje ústavnou formou buď v centrách pre liečbu závislostí alebo na špecializovaných oddeleniach pre závislosti v ústavných psychiatrických zariadeniach alebo ambulantnou formou v špecializovaných ambulanciách pre medicínu závislostí. Špecializované ambulantné a ústavné zariadenia medicíny závislostí realizujú tiež programy farmakologickej udržiavacej liečby pri závislostiach od psychoaktívnych látok a špeciálnej disulfiramovej liečby pri závislosti od alkoholu, vykonávajú sa v nich ochranné protitoxikomanické a protialkoholické liečenia.

1.4.3. Pedopsychiatrickí pacienti v adolescentnom veku sú časťou populácie často exponovanou experimentovaniu užívania alkoholu, tabaku a drog. Starostlivosť

v prípade porúch spôsobených užívaním psychoaktívnych látok zabezpečujú špecializované pedopsychiatrické služby ambulantnou a ústavnou formou. Pacienti s rozvíjajúcou sa závislosťou sú prednostne hospitalizovaní na špecializovanom pedopsychiatrickom pracovisku pre detských pacientov s následnou špecializovanou ambulantnou starostlivosťou. Ak to ich sociálna situácia vyžaduje, sú po ukončení liečby závislosti na pedopsychiatrickom oddelení indikovaní do zariadení MPSVaR, centier pre deti a rodinu. Detoxifikácia ústavnou formou z dôvodov neodkladnej zdravotnej starostlivosti adolescentov vo veku detí od 15 rokov môže byť alternatívne vykonaná na špecializovaných oddeleniach pre dospelých po zohľadnení vekových špecifik detských pacientov. Časť liečených detských pacientov so závislosťou prechádza po dovŕšení dospelosti do kontinuálnej liečby v zariadeniach medicíny závislostí.

1.4.4. Ambulancie odboru klinickej psychológie odporúčajú v prípade problémov s konzumom psychoaktívnych látok, hraním pacientov na špecializované vyšetrenie do špecializovaných psychiatrických ambulancií odboru medicíny závislostí. Klinickí psychológovia s CPC pre závislosti participujú v kooperácii s odborníkmi v medicíne závislostí na liečbe a doliečovaní pacientov. Tu, ako aj na rehabilitácii sa podieľajú tiež odborníci z odboru liečebnej pedagogiky.

1.4.5. Okrem zdravotníctva spolupracujú odborníci medicíny závislostí systematicky s odborníkmi MPSVaR, MS SR, MV SR a MŠ SR.

1.5. Odborno-metodické vedenie starostlivosti v odbore

Odbor medicíny závislostí organizačne riadi a metodicky vedie Ministerstvo zdravotníctva Slovenskej republiky v spolupráci s hlavnými odborníkmi Ministerstva zdravotníctva Slovenskej republiky pre medicínu drogových závislostí. Hlavný odborník spolupracuje so Sekciou závislostí o Slovenskej psychiatrickej spoločnosti, Slovenskej lekárskej spoločnosti.

1.6. Povinné hlásenia a spracovanie štatistických údajov

Spracovanie štatistických údajov a ich povinné hlásenie sa vykonáva v spolupráci s Národným centrom zdravotníckych informácií (NCZI).³

Hlásenie užívateľa drog v liečbe je štatisticko-analytickým materiálom zbieraným prostredníctvom poskytovateľov zasielaným do NCZI. Ide o údaje pre európsky harmonizovaný kľúčový indikátor požiadavky na liečbu (TDI), ktorých štruktúru metodologicky pripravuje v spolupráci s NCZI hlavný odborník pre medicínu závislostí. Kľúčový indikátor s drogami súvisiacimi infekčnými ochoreniami (DRID) metodologicky pripravuje, sentinelovým spôsobom zbiera z CLZ a analyticky spracováva Inštitút závislostí CLZ, ktorý je technicko-odbornou podporou pre hlavného odborníka medicíny drogových závislostí. Agregované údaje mapujú epidemiologickú situáciu na Slovensku prostredníctvom Národného (NMCD) a Európskeho centra pre drogy a drogovú závislosť (EMCDDA) v Európe. NCZI

³ Vyhláška Ministerstva zdravotníctva Slovenskej republiky č. 540/2001 Z. z., ktorou sa ustanovujú záväzné štandardy pre zdravotnícku štatistiku.

pripravuje každoročne ročenku z údajov o liečbe pre problémy s drogami a hlavný odborník v spolupráci s NMCD pripravuje výročnú správu o drogách. Odbor je zapojený tiež do európskeho systému včasného varovania (EWS) a globálneho dotazníka ARQ kompletizovaného Úradom pre drogy a kriminalitu vo Viedni. Hlavný odborník MZ sa podieľa na tvorbe a aktualizácii registra osôb vylúčených z hrania hazardných hier (RVO) spravovaného Ministerstvom financií SR.

2. Rozvoj starostlivosti v odbore

2.1. Trendy vývoja starostlivosti v odbore v nasledujúcich 5 – 10 rokoch

Zdravotná starostlivosť v odbore medicína závislostí sa bude zameriavať na aktuálne špecifiká drogovej problematiky v danom období, ktorými sú:

- kombinovaná závislosť od viacerých psychoaktívnych látok: drogy, lieky, alkohol;
- zvýšený počet osôb s dvojitými diagnózami závislosti a ďalšej duševnej poruchy chorobného charakteru
- starnutie populácie pacientov s problémami so závislosťou od psychoaktívnych látok spojené s nárastom polymorbidity a sociálnych problémov;
- rozšírenie palety užívania o nové psychoaktívne látky syntetického a rastlinného pôvodu;
- nárast nelátkových závislostí, problémov s hraním;
- rozvoj komunitnej starostlivosti podľa vzore existujúcich Centier pre závislosti s rozšírením o sieť adiktologických setacionárov;
- racionalizácia, zvyšovanie efektivity a kvality v procesoch navrhovania, nariadovania a výkonu ochranných liečení pre osoby s diagnózou závislosti v kooperácii s justíciou.

2.2. Systém kontroly kvality poskytovania zdravotnej starostlivosti v odbore

Vnútorň i externý systém kontroly poskytovania kvalitnej zdravotnej starostlivosti je založený na implementácii štandardných diagnostických a terapeutických postupov a správnej medicínskej praxi všetkými poskytovateľmi, ktorí v praxi diagnostikujú a liečia pacientov so závislosťami ako špecialisti v medicíne závislostí, tak aj psychiatri, psychológovia a liečební pedagógovia s certifikovanou pracovnou činnosťou v odbore, ako aj ostatní psychiatri, psychoterapeuti a stredne zdravotnícky personál pracujúci pod odbornou supervíziou.

Poskytovateľ zdravotnej starostlivosti v odbore medicína závislostí zabezpečuje systém kvality poskytovania zdravotnej starostlivosti v odbore v súlade s osobitným

predpisom.⁴ Dodržiavanie a kontrola štandardných diagnostických a terapeutických postupov a správnej medicínskej praxe sú základnými ukazovateľmi poskytovania kvalitnej zdravotnej starostlivosti v odbore.

2.3. Medzinárodná spolupráca

Odbor medicína závislostí intenzívne spolupracuje na svetovej a európskej úrovni s mnohými organizáciami. Na medzinárodnej úrovni koordinuje odbor svoju činnosť podľa smerníc a odporúčaní na úrovni EÚ s Európskym centrom pre drogy a kriminalitu na základe politických rozhodnutí EK, RE a EP koordinovaných Horizontálnou skupinou pre drogy a na svetovej úrovni s Úradom OSN pre drogy a kriminalitu na základe politických rozhodnutí prijatých na Špeciálnom valnom zhromaždení OSN pre drogy (UNGASS), záverov zasadnutí Komisie pre narkotické drogy a základe dohôd Svetovej zdravotníckej organizácie, akou je Globálna stratégia pre znižovanie poškodení zdravia spôsobených alkoholom, odporúčania Expertného výboru pre drogy a drogovú závislosť a i. V kooperácii s Odborom MZ SR pre koordináciu protidrogovej stratégie zohrávajú odborníci odboru medicíny závislostí jednu z kľúčových úloh pri realizácii Národnej protidrogovej stratégie a Národného akčného plánu pre drogy, ktoré vychádzajú z rámcov Európskej stratégie pre drogy, obdobne aj v Národnom akčnom pláne pre problémy s alkoholom, koordinovanom na národnej úrovni Úradom verejného zdravotníctva.

3. Vzdelávanie a výskum

3.1. Špecializačné štúdium. Certifikačné štúdium. Sústavné vzdelávanie.

Ďalšie vzdelávanie zdravotníckych pracovníkov v poskytovaní zdravotnej starostlivosti v medicíne závislostí na výkon špecializovaných pracovných činností a výkon certifikovaných pracovných činností sa uskutočňuje v akreditovaných špecializačných študijných programoch a v certifikačných študijných programoch podľa osobitného predpisu.⁵

Sústavné vzdelávanie sa uskutočňuje podľa osobitného predpisu.⁶

3.2. Neoddeliteľnou súčasťou kontinuálneho vzdelávania v odbore je na národnej úrovni účasť a organizácia práce Sekcie drogových závislostí SPS SLS, každoročne na AT konferenciách a participácia na špecializovaných AT sekciách na Slovenskom

⁴ § 9 zákona č. 578/2004 Z. z. o poskytovateľoch zdravotnej starostlivosti, zdravotníckych pracovníkoch, stavovských organizáciách v zdravotníctve a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov.
Osobitné vydanie Vestník MZ SR 2006 Strana 45

⁵ Nariadenie vlády Slovenskej republiky č. 322/2006 Z. z. o spôsobe ďalšieho vzdelávania zdravotníckych pracovníkov, sústave špecializačných odborov a sústavne certifikovaných pracovných činností.

⁶ Vyhláška Ministerstva zdravotníctva Slovenskej republiky č. 366/2005 Z. z. o kritériách a spôsobe hodnotenia sústavného vzdelávania zdravotníckych pracovníkov v znení vyhlášky č. 187/2006 Z. z.

psychiatrickom zjazde SPS SLS. Na medzinárodnej úrovni v rámci Európy je takýmto vedeckým fórom Európska spoločnosť pre opiátové a iné závislosti (EUROPAD) a na svetovej úrovni Medzinárodná spoločnosť pre adiktívnu medicínu (ISAM). Slovenským odborným časopisom obsahovo zameraným na medicínu závislostí je Alkoholizmus a drogové závislosti.

4. Záverečné ustanovenie

Zrušuje sa Konceptia zdravotnej starostlivosti v odbore medicína závislostí zverejnená vo Vestníku Ministerstva zdravotníctva SR 2006, ročník 54, osobitné vydanie zo dňa 21. júla 2006.

5. Účinnosť

Táto koncepcia nadobúda účinnosť

.....
Minister

Zoznam skratiek:

CLZ – Centrum pre liečbu závislostí

HIV/AIDS – Human immunodeficiency virus/ Acquired immunodeficiency syndrome

SZO – Svetová zdravotnícka organizácia

ŠDTP – Štandardné diagnostické a terapeutické postupy

EBM – Evidence based medicine

MZ SR – Ministerstvo zdravotníctva SR

CPČ – Certifikovaná pracovná činnosť

MPSVaR - Ministerstvo práce sociálnych vecí a rodiny SR
MS SR – Ministerstvo spravodlivosti SR
MŠ SR – Ministerstvo školstva SR
NCZI – Národné centrum zdravotníckych informácií
TDI – Treatment demand indicator
DRID – Drug related infectious diseases
NMCD – Národné monitorovacie centrum pre drogy
EMCDDA – Európske monitorovacie centrum pre drogy a drogovú závislosť
EWS – Early warning system
ARQ – Annual report questionnaire
EÚ – Európska únia
EK – Európska komisia
RE – Rada Európy
EP – Európsky parlament
UNGASS - The United Nations General Assembly
SPS – Slovenská psychiatrická spoločnosť
SLS – Slovenská lekárska komora
EUROPAD - European Opiate Addiction Treatment Association
ISAM - The International Society of Addiction Medicine